

MILOJICA ŠUTOVIĆ
Univerzitet u Prištini
Filozofski fakultet
Kosovska Mitrovica

UDK 323.1:929 Dučić J.
Monografska studija
Primljen: 10.1.2012
Odobren: 15.2.2012

JOVAN DUČIĆ – IZMEĐU SOCIOLOŠKE REALNOSTI I NACIONALNOG MITA

*„Trebalo se čuvati rimovanih istina
i s nepoverenjem primati i njih i
one koji ih prave ili suviše
često upotrebljavaju”*

I. Andrić

Sažetak: U ovom radu analiziraću odnos Jovana Dučića, pesnika, diplomate, putopisca, prema ideologiji jugoslovenstva, njenoj ideji i stvarnosti. S obzirom na istorijsko nasleđe odnosa Srba i Hrvata, po Dučiću, zajednička država bila je sasvim nemoguća, ili, u najboljem preuranjena za čitavo jedno stoleće. Neodgovorno stvarano, neočekivano državno nivelisanje i amalgamiranje vekovnih razlika religija i mentaliteta nije se moglo zamisliti kao ostvarljivo. Jugoslovenstvo nije bilo stvar prosvetljenog građanstva, već stvar režima, jedne klike, imalo je svoje tržište, špekulante i berzijance. Vlast ga je nemilosrdno branila diktatorskim sredstvima, čak i onda kad ga niko nije napadao. Branjeno bezakonjem, ostalo je sinonim za diktaturu, koju su i sami Srbi platili nacionalnim gubicima i neizmernim sramotama. Rešenje za Srbe, Dučić je video u stvaranju srpske države koja bi svoje linije povukla po „dubini savesti i duljini mača”.

Ključne reči: jugoslovenstvo, Srbi, Hrvati, režim, diktatura, utopija, berza, sramota

Engleski kritičar i esejista, zapamćen po svojim humanističkim i književnim refleksijama, Vilijam Hazlit, smatrao je, da ukoliko želimo saznati, šta je neki od autora koji su pre nas živeli predstavljali, ili danas predstavljaju

u smislu istraživanja, samo treba da zavirimo u njihova dela. „Ali, prašina i dim i buka savremene literature, nema ničeg zajedničkog sa čistom, svečanom atmosferom besmrtnika” (Hazlit, 2009 : 31). Jer „odgovarajuća snaga reči ne leži u samim njima nego u njihovoj primeni”, pa i „reči kao odeća, izlaze iz mode ili pošto neko vreme odstoje, postaju besmislene ili smešne” (isto, 108, 110). Tako je Mišel de Montenj, izvinjavajući se zbog neznanja jezika, čije lepote nije bio u stanju da uoči, obično tražio „knjige koje primenjuju tekovine nauke, a ne one u kojima se ona stvara” (Montenj, 1999 : 73). Koliko su one, da se poslužim iskazom Žozefa de Mestra, koji je imao nimalo zanemarivu sklonost i talenat za provokaciju, *meditirale o zaludnim stvarima*. Ona nije bila lišena hvalisavosti njenih protagonista fikcije materije utopije ili ideologije, književnosti, laži i obmane, dogmi vere, ali i razuma istine. Kroz „paradoks laži” ili mudrovanja govore i Šekspirove lude (M. Pervić).

Otuda je pitanje porekla moralnih vrednosti za F. Ničea bilo pitanje *prvoga reda*. Zahtev da treba *verovati*, bibliji, božanskom upravljanju, mudrosti i sudbini čovečanstva, preveden u stvarnost jeste volja da se ne dopusti istina „da je ljudstvo dosad bilo u *najgorim* rukama i da je bilo vladano od rđavo sklenulih, lukavo – osvetničkih, takozvanih svetaca i sramotitelja ljudstva” (Niče, 2001 : 109).

I Ivo Andrić, nobelovac i svetski čovek, čuvajući gotovo patrijarhalno osećanje stida i srama, svestan čovekove hvalisavosti kao bolne ljudske nemoći zapisao je: „Posle naše smrti možete ispitivati i šta smo *bili* i šta smo *pisali*, ali za života samo ovo drugo” (Andrić, 2004 : 233). Andrić, koga je knez Pavle, pred odlazak u izgnanstvo, predložio generalu Dušanu Simoviću, za ministra Dvora, mladome kralju Petru, imao je kako se mislilo najintimniji odnos s Jovanom Dučićem, koji ga je voleo. Isidora Sekulić koja je nekad bila zaljubljena u Andrića, kasnije ga je „kao sa neprslom žuč” optuživala za „mržnju na Srbiju”, dok ga je Slobodan Jovanović redovno zvao „fra Ivo”, a posle mu je dodato „fra Ivan–beg”, a sa uvođenjem komunizma su ga zvali „drug fra Ivan-beg” (Lazarević, prvi deo, 2007 : 339). Andrić, koji je dosta ćutao i pazio šta će i koliko reći, nešto povoljno o Njegošu i Vuku, Beogradu kao o svom gradu, i „više nego Sarajevo, a o Zagrebu neće ni da govori”, držao je ranije u pisačkoj sobu Dučićevu sliku. Komunisti su sumnjali da im je iskreno pristupio, ali im je bio potreban njegov „dekor i površno ga obasipaju počastima i dužnostima”, ali mu se (i sad) iščeprkavalo „sve od rođenja do džepova” i samo tražilo „šta je rđavo kod njega”. Odrican mu je književni dar (Lazarević, drugi deo, 2007 : 479), isto kao što su neki našli da je „Dučić beda od pesnika” (isto, 119). Možda i zbog toga što je o *jugoslovenskoj ideologiji*, nakon njenog sloma, pisao sa pristojne udaljenosti Amerike i suviše srpski.

Ovaj „kavaljer s ružom”, „knez srpskih pesnika” mogao bi se smestiti u širi kontekst fenomena koji je Pol Fasel nazvao „svojevrsnom literarnošću stvarnog života”, istakavši, govoreći o Prvom svetskom ratu „neuporedivu načitanost svih činova koji su učestvovali u ratu” (Lepenis, 2009 : 13). To ukazuje na bliskost kulture i politike, kao i na povezanost ideologije i književnosti, posebno u građenju nacionalnih mitova. Poznavanjem i uvažavanjem Getea, Nemci su se ponovo našli „kao braća i sestre”, moglo se govoriti o ‘zajedničkom posedu’, o životu „nacija kulture” (isto, 278). Za većinu, da parafraziram Ničea, Dučić je bio tek *fanfara taštine u kojoj se s vremena na vreme dune preko srpskih granica*. Duh jugoslovenstva je disao ‘gde hoće’, njime se mnogo što šta moglo opravdati. U njegovo vreme pesnici su „ulazili u diplomatiju, lako, jer se literatura jako cenila, kao jedan od puteva ka ujedinjenju našeg naroda. Dučić, Rakić, i mnogi manji – čak i nekoliko literarnih bubašvaba – razmislili su se bili po našim poslanstvima, kao omiljena lica” (Crnjanski, 2009 : 57). Govorilo se da pesnici u poslanstvima neće imati „nikakvog posla”, s obzirom da „nisu ni za kakav posao; oni ima da pevaju”. Tako je Dučić kao savetnik srpskog poslanstva u Atini, svraćao u poslanstvo, pred podne – kad bi svratio, „prateći neku lepu Grkinju, ili se vraćao prateći drugu, koja mu se činila još lepšom” (isto, 58). Crnjanski opisuje kako se unutrašnja politika u kraljevini Jugoslaviji, zasnivala na mržnji, laži, kleveti, pa i ubistvu „poslednjeg Mohikanca”, čiji je kralj bio „satelit Francuske”, a „monarhija satelit engleske monarhije”, tako da je i „našem narodu od strane velikih sila, ne slučajno, bila dodeljena uloga jednog budaline Tala”. Glas dobrog državnika i diplomate, obično se sticao pomoću rođačkih veza, preko tetaka i strina, često na osnovu fame. Klike su postavljale činovnike. A kad neko od tih „velikana” umre, „udaralo se u posmrtnu talambase” (Crnjanski, 2009 : 94, 124, 128).

Opisujući Dučićeve tragove u Rimu, Crnjanski je u svojim *Embahadama* zapisao, „kako je Duka išao Musoliniju i nosio mu *Miroslavljevo evanđelije*, na poklon, pa je uveravao Musolinija, da je on, Musoloni, kao rođen da bude najbolji prijatelj srpskog naroda” (Isto, 160). Sve bi se to moglo „nazvati običnim dučićevstvom”, čoveka koji nije imao uslova da bude filozof, niti je mogao da se izdigne iznad ljudi nepristrasno, već je na ljude i stvari „gledao kroz prizmu, ne ličnog iskustva, već ličnog interesa i pod utiskom ličnih osećanja”, želeći slavu, voleći lepotu i čeznući za Silfidom”. Perom je hteo ovekovečiti ove tri ljudske taštine i izvajati ih u mermeru (Pavlović, 2001 : 162, 148, 149). Svakako nije voleo kad ga neko opomene kako je Platon tvrdio da pesnike valja „krunisati cvećem i izgnati iz republike”. Mnogo je govorio o sebi i teško je podnosio kritiku, verujući da će ostariti kao „Stradivarijeva violina”. Imao je bezgraničnu pesničku maštu i bio izuzetno sujetan (isto, 48, 24, 25, 29). „Urođena sujeta koja je izuzetno razdražljiva kada

je u pitanju intelekt, ne dopušta da se ono što smo prvobitno rekli pokaže kao pogrešno, a ono što je rekao protivnik kao pravilno. Ali uz sujetu najčešće idu brbljivost i urođena *nečestitost*” (Šopenhauer, 2007 : 5-6).

Dučić se zasigurno ne bi saglasio sa ocenom svoje sujetnosti. On je sujetu shvatao kao zabludu u kojoj čovek drži samog sebe i ne poznaje vrednost drugih ljudi, tako da je sujetna često najbliža laži, a sujetan čovek je stvarno veliki lažov. Po njemu sujetna velike umanjuje, male unazađuje i osećanje je slabih ljudi koje ide uporedo s malodušnošću i „stoji većma u vezi sa čovekovim karakterom, nego sa čovekovim intelektom”, čineći čoveka žalosnim i smešnim kao „nesporno jedna forma ludila, pošto je često vladala čak i celim narodima” (Dučić, 2005 : 340, 341).

Dučić je bio dopadljiv čovek. Prijateljima je rado govorio i mnogo držao do toga, „da liči na francuskog književnika Morisa Baresa”. Ovaj „rasni Hercegovac” čije je lice odavalo intelektualca, ali i „čoveka iz naroda” bio je „charmer i couseur”, retko obrazovan čovek s enciklopedijskim znanjem i istančanim umetničkim ukusom koji je „terao šegu sa naukom” i „voleo da sebi izmišlja gospodsko poreklo”, razvijajući „teoriju da su samo Srbi gospoda”, a da „veliki pesnici i velike dame imaju pravo na velike obzire”. Srpske pisce i istoričare „skoro je sve od reda prezirao” zazirući od „beogradskih čifta” kako je nazivao beogradsku čaršiju, uplićući u sve razgovore svog „pretka” grofa Savu Vladislavića, prvog ruskog ambasadora Katarine Velike na Kineskom dvoru (Pavlović, 2001:13,14,15,64,81,83,89,90). Dučić je o grofu Vladislaviću napisao i jednu istorijsku studiju koja ga je veoma zaokupljala pred kraj njegove diplomatske karijere (v. Dučić, 1999) „*Ovom knjigom*”, zapisao je Dučić u svom predgovoru, „*vraćam srpskom narodu i zavijačnoj Hercegovini njihovog plemenitog sina Savu Vladislavića, prvog pravoslavnog Srbina, koji je posle nestanka srpskih kraljeva i careva i despota, kao tuđi poklisar u misijama na stranim državama, predstavljao našu urođenu rasnu obdarenost i dalekovidost*” (isto, 9).

Polazeći od politike i književnosti kao „dve potpuno različite stvari” Slobodan Jovanović govoreći o Dučiću kao diplomati, rekao je: „Znam da nije bio nikakav dilomat...” i „niko kroz godina, neće ni znati da je ikad bio diplomat, ali će svaki Srbin znati da je bio pesnik” (Pavlović, 2001 : 10). Iako je Dučić bio „u diplomatiji diletant” to mu nije smetalo da u jugoslovenskoj diplomatiji postane „izvanrednim poslanikom i opunomoćenim ministrom”, čime je ispravljena „nepravda” na koju se stalno žalio (isto, 61, 62). Pišući o svojim *saputnicima*, Dučić je opisivao Beograd kao mesto cincarske buržoazije i seljačke demagogije, „dve strašne i kobne negacije svakog sna i veličine, svakih gospodskih manija i duhovnog snobizma” (Dučić, 2008 : 44). U to vreme naročito, evropska kultura smatrana je „opasnošću da lako svakog od-

rodi, osakati, zaslepi i upropasti”, posebno Slovene. „Evropa – mislili su onda naši preci – to je jedna provalija u koju se preko Savskog mosta prelazi kod Zemuna, i koja ide zatim od Zemuna dalje do kraja sveta, sve dublje i mračnije” (Dučić, 2008 : 51-52). Kao i „svi kicoši” Dučić se tužio na svoje sunarodnike: „Kad Srbi ručaju, ili večeraju, pored mesa sa jelovnika moraju da pojedu bar jednog zemljaka...” Prema Srbiji (Beogradu) iskazivao je i svoj gnev: „Svaki drugi u Srbiji ima po jedan nadimak: u ostalim srpskim krajevima toga nema. Kad samo pomislim na prijatelje i poznanike moje generacije pred očima mi izlazi cela fauna: od vaške i stenice do slona, a između cela gama raznovrsnog domaćeg i egzotičnog zverinjaka. U akvarijumu: jegulja, som, klen, i druge sitnije i krupnije ribe od girice do ajkule... U flori skoro nikog: možda smrdljivak, a kad nekog zovu Sokrat znajte da je glup kao noć bez mesečine. O nadimcima u vezi s anatomijom prelazim ćutke” (cit. Popović, 2009 : 110, 152).

To potvrđuje koliko je Dučić, iako sebe nije „ostavio neobeležnim”, bio udvojena i složena ličnost, kako bi Niče kazao „dvostruk čovek” i nije mu bilo teško da bude „dobar Evropejac”, s one strane samo lokalno, nacionalno uslovljenih perspektiva, a s druge strane možda je bio više srpski, nego što su današnji Srbi, ali svakako nije zadnji *antipolitički* Srbin. Miroslav Krleža u svom pamfletu „Pogreb Jovana Dučića”, štampan u *Književnoj republici* opisao je Dučića kao – kosmopolita koji je „u Rimu bio Italijan, u Parizu je bio Francuz, u Londonu je bio Englez, kao što je u našem Beogradu bio Beograđanin ili u našem Zagrebu Zagrepčanin”, pokazujući kao „junak naše rasne epopeje i jedan dokaz o misiji Beograda među one koji još nisu rasno probuđeni” kao diplomat na strani, sve velike odlike „naše rase, njegove sposobnosti za kulturu, njenih visokih mera za etičke vrednosti, njenog ponosa u energiji za život, njene volje za afirmaciju, njene lakoće za asimilaciju” (Popović, 2009 : 112). A Dragutin Prohaska u svojoj *Istoriji hrvatske i srpske književnosti*, između ostalog kaže: „Nijedan srpski liričar nije tako blizak hrvatskim savremenima svojim kao Jovan Dučić” (isto, 102). Za Milovana Đilasa Dučić nije aktuelan mislilac, ne bavi se savremenim problemima, niti postavka, još manje rešenjima života ljudi i njihovih htenja. Stoga je misao Jovana Dučića, i njegovih „debelih knjiga” kako je strogo ocenio Đilas, „prostituisana misao hercegovačkog seljaka” (isto, 143).

Njegovi prijatelji u Beogradu govore kako „Dučić postaje pofrancuzeni Srbin”, dok A. Matoš, Dučićev bivši prijatelj, bez milosti zaključuje: „Dučić piše kao žena, ako kao žene, što rđavo pišu. Konreca Hoallies ne bi ovakva mjesta potpisala...” (Popović, 2009 : 58). Međutim, od kako se povodom aneksione krize u Bosni i Hercegovini na stranicama *Politike* zajedno sa Branislavom Nušićem i Vladislavom Ribnikarom upisao u *dobrovoljce* (što se

praktikovalo i kasnije), a srpska vlada ga je poslala u Rim kao svog agenta, Dučić je napredovao i kao pesnik i kao diplomata, i ubrajan je u najzapaženije beogradske pisce, kome se dive kritičari poput Jovana Skerlića, Bogdana Popovića. Bio je na dobrom glasu beogradskih lepota i otvarana su mu vrata najvidenijih beogradskih kuća. Postaje redovan član *Srpske kraljevske akademije*. Jedan od najuticajnijih akademika, Bogdan Popović, u pismu od 3. aprila 1931. *čestitao je Dučiću na izboru istovremeno čestitajući Akademiji*. Jer, „u Akademiju ulaze oni kojima treba Akademija, i oni koji su potrebni Akademiji. Oni kojima je potrebna Akademija nađu uvek podzemne načine da u nju uđu, kad u nju uđu, onda oni sprečavaju da u nju ne uđu oni koji su potrebni Akademiji. Tako je ispalo da ste morali duže čekati” (Popović, 69, 66, 133, 135). Što se tiče kasnijeg izbora (priznanja) u Akademiju, Popović je objašnjavao Dučiću, „... treba da imate na umu da što je čovek viši, to mu sve više vremena treba da bude priznat po svojoj pravoj meri”.

No Dučić, čovek „koji je voleo i gospodstvo i udoban život”, doživeo je da ga bliski saradnici nazovu „izlapelim starcem”. Mada je učio da postane šefom opozicije, Dučić se trudio da postane kraljevim ministrom. „Od velikog integralnog Jugoslovena koji je nekad, preko „Politike” hvalio odluku kralja Aleksandra o pretvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Kraljevinu Jugoslaviju (diktatura mu tada nije smetala – M.Š.), postao je lokalni, sitnim, trebinjskim rodoljubom” (Pavlović, 2001 : 78, 80, 123).

Dučić je pisao o kralju Aleksandru okruženom gomilom „ljudi male pameti i skoro većinom vrlo sumnjivog morala”, koga su „ovi varvari držali skoro u duhovnom zatočenju”, ne znajući koliko su mu sami zla uradili. Kralj je navodno „jednom rekao da ima samo tri čoveka s kojima može razgovarati: njegov rođak Pavle, Ivan Meštrović i Jovan Dučić. Knez je, međutim”, kako kaže Dučić, „razorio njegovu državu, a Meštrović je u Zagrebu naneo najgore uvrede njegovom imenu” (Dučić, 1999a : 33). „Rušiti dvor” postalo je i u Srbiji „kuražnom vrlinom i građanskom hrabrošću”. Taj „čovek od kojeg je drhtalo i staro i mlado”, „u narodu najpopularniji od svih vladara koji su mu prethodili, bio je u jednom delu beogradskog društva optuživan već od početka nove države”, i kako je zaključio Dučić, „nečasno proglašen krivcem i zlikovački prosuđen” (isto, 34, 35).

Prema Dučiću, zemlja je bila uvek postavljena na ivicu provalije. „Hrvati su sve činili da je upropaste, a Srbi nisu ništa činili da je spasu” (isto, 32). Duboko je verovao da je on sa svojim velikim ugledom, jedini Jugosloven, dovoljno velik da preseče Gordijev čvor. U tom smislu, spremio je, a da to od njega niko nije tražio, za kneza Pavla – namesnika, veliki memorandum, svoj predlog srpsko – hrvatskog sporazuma, uobrazivši da će mu knez namesnik poveriti sastav vlade kad dođe vreme zaključenja srpsko-hrvatskog

sporazuma (Pavlović, 2001 : 121). Kasniji sporazum Cvetković – Maček o Hrvatskoj banovini (26. VIII 1939.) najoštrije je kritikovao kao sporazum „niškog Ciganina” i jednog „seljačkog demagoga” koji je njegovo rodno Trebinje pretvorio u hrvatski grad (isto, 122). Nešto ranije, pretio je „da će otići smesta Mačeku u Zagreb ako bi se (Milan) Stojadinović samo drznuo da ga stavi u penziju”. Ali bojeći se te iste penzije u svojoj snishodljivosti, ostao je prema njemu pažljiv (isto, 93). Bio je to zbujujući problem do kraja njegovog života, s obzirom koliko je privlačnu moć diplomatija imala za Jovana Dučića.

Odlaskom u Sjedinjene Američke Države, (zemlju „slobodnog stiha” gde je predsednik skidao šešir pred narodom, a ne obrnuto, s čime je bilo povezano narodu blisko uvažavanje književnosti, kao „nezaobilazna pretpostavka civilizacije” gde se o kulturi s pravom moglo govoriti kao o „sferi u kojoj se sreću književnosti i društveno delovanje”, i srećno ujedinjuju kultura i politika, tako da je jedan od velikih američkih intelektualaca dvadesetog veka Edmund Vilson video „sebe kao vojnika u borbi američke književnosti za ravnopravnost sa njenim evropskim uzorima i pretečama”, a Ralf Emerson, pišući esej o Geteu tvrdio da „društvo ne zna ni za jedan važniji interes nego što je dobro zdravlje književne klase” (Lepenis, 2009 : 114, 138, 139), Dučić je bio impresioniran, verujući da će možda za samo jedan vek iz Amerike poći „neka umetnost kakvu zemlja nije videla”. Njegov dolazak, nakon sloma Jugoslavije, prihvatila je srpska ekonomska emigracija, i on će „okupljen ljudima guslarskog duha”, putujući Amerikom govoriti o stradanju srpskog naroda u domovini, pisati o tom stradanju u listu *Srbobran*, što je izazivalo veliku pažnju, ne samo Srba. Hrvati su ga žestoko optuživali za šovinizam i tužili izbegličkoj vladi u Londonu. Član te vlade Milan Grol, tražio je Dučićevo penzionisanje, zbog njegove bezobzirne kampanje protiv Jugoslavije. Za Grola, „stvar je brutalno prosta”, jer Dučić, „ruši Jugoslaviju”. Oko Dučića, kako su zabeležili savremenici, „počeo (se) formirati novi borbeni stav američkih Srba”, a „vila na Jezeru” (Mičigenskom) kako se nazivala kuća u kojoj je stanovao Dučić, ubrzo postala je centar tog okupljanja. Posle zvaničnog „jugoslavisanja”, Dučić objavljuje tri brošure svojih publicističkih rasprava: *Dr Vlatko Maček i Jugoslavija, Jugoslovenska ideologija i Federalizam ili centralizam* (Popović, 2009 : 199, 200, 2003). One će u „godinama raspleta i raspada druge Jugoslavije, ponovo biti aktuelizovane i popularizovane u dnevno-političke svrhe i objavljivane pod naslovom, *Verujem u Boga i u srpstvo* (v. Dučić, 2002).

Pišući o jugoslovenskoj ideologiji, žalosnoj propasti jugoslavizma, Dučić, kao da je tek „otkrio” Srbe, postavio je sebi zadatak „da pokaže da on i nije bio ponikao ni iz kakvih pozitivnih osnova, nego iz jednog apsolutnog

nesporazuma; produkt jednog naročitog poremećaja svih zdravih načela za život; jedna romantika koja je i stavljena nasuprot realne politike, i jedna fatamorgana koja je odvela u katastrofu državu Srbiju, jedino realno u tom nezdravom snu o nemogućem i neprirodnom” (Dučić, 2002 : 9).

Dučić polazi od toga da su srpski „državotvorci, ne znajući ni slova istine o tom zagrebačkom jugoslavizmu”, ugradili u temelje zajedničke države dinamit, koji će je kasnije („jednog dana”) i razneti. Za nastanak Jugoslavije, njenu utopiju i kaos u koji su zapali njeni narodi, Dučić je suviše proizvoljno, zanemarujući ulogu Srbije, optužio Jugoslovenski odbor, kao glavnog krivca, i Svetozara Pribičevića, kao drugog krivca, koji je prvi u Hrvatskom Saboru predložio otepljenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od Beča i Pešte i njihovo sjedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom (29. 10 1918), što je Pribičević vrlo često isticao (isto, 38). Dučić je u *ilirizmu* Ljudevita Gaja i *jugoslovenstvu* biskupa Štrosmajera video politiku Beča i Vatikana, zaslađenu romantičnim nacionalizmom krupnih reči i šarenih slika, med iz košnice advokata i fratara, nešto najnerazgovetnije i najneželjenije za vojnički i ratnički duh Srba. Crvena nit Štrosmajerove politike, kako je objašnjavao Dučić, bila je „pokatolitičiti bosanske muslimane i pounijatiti pravoslavne Srbe. Stoga je njegova glavna opsesija bila Bosna. To je”, kaže Dučić, „fatamorgana nad biskupskim dvorom u Đakovu”. Srbijanski političari na reč zbrkanih srpskih političara iz Hrvatske, prihvatili su Štrosmajera bez rezerve, i kako s ironijom i cinizmom opisuje Dučić, „malo je trebalo da nam proture Štrosmajera za drugog svetog Savu! Makar i kao naročitog prijatelja cara i dinastije habzburške, i najboljeg austrofila, i najiskrenijeg propagatora katoličanstva in patribus infidelium” (Dučić, 2002 : 39, 26, 36).

Posebnim nevaljastvom Dučić je smatrao, ideje nekih, kako ih je nazvao „srpskih smetenjaka”, o bratstvu Srba i Hrvata, istim rasnim instinktima, idealu o zajedničkoj državi, čime su „trovali zdravu pamet srpskog naroda”, što se nije moglo sresti kod glavnih ideologa hrvatstva, koji su dobro znali osećanja svojih narodnih masa (Starčević, Radić, Maček). Srbi i Hrvati predstavljaju, prema Dučiću, „dva najmanje slična naroda, odvojena privatnim i javnim životom, slučaj koji se sreće između naroda razne boje kože”. Srbi nisu ništa znali o Hrvatima, a Hrvati su znali samo najgore o Srbima, o čemu ih je celog života učila bečka i peštanska štampa. Srbi su pamtili Hrvate iz vremena trogodišnje austrijske okupacije Srbije, a Hrvati su zapamtili mase u Srbiji kao nedovoljno evropejske i neprijateljske, izazivajući averziju ili sažaljenje. „Uopšte,”, izričit je Dučić, „može se pouzdano reći da Hrvati nisu poznavali crnjeg dana nego što je to bio taj 1. decembar 1918, odveć toržestven da bi im izgledao iskren” (Dučić, 2002 : 40, 42, 74).

Hrvati su, priznaje Dučić, otvoreno tražili autonomiju, i stoga od početka do kraja radili na razaranju Jugoslavije kako bi sigurnije došli do priznanja svoje posebne nacionalne individualnosti, svoje „posebne teritorije” o kojoj je toliko govorio V. Maček „federalista”. „Hrvati su sve uradili da državu razore, a ne da državu usavrše...” (isto, 68, 149).

Posle ujedinjenja, Hrvati su se osećali prevarenim i zavedenim, Jugoslaviju su doživljavali kao rđav račun i balkansku podvalu, neizvesnu perspektivu. Srbi su Hrvate smatrali plašljivim, večno plačevnim bukačima, koje treba oslobađati od bezobzirnih stranih gospodara i ružne i ponižavajuće sudbine, verujući da im „srpsko ratno pravo” daje povoda da problem reše „udaranjem mača po geografskoj karti” (isto, 75, 146, 147). Srbi su pomoću Muslimana, protivu Hrvata i Slovenaca, izglasali centralistički Vidovdanski ustav, što je bio povod da se počne govoriti o srpskoj hegemoniji, gde su Srbi sami vodili državnu politiku Jugoslavije, i kao nagradu zato bili napadani kao hegemonisti (Jovanović, 2006 : 300, 302). Prvih pet godina beogradski „ekspert” za Hrvatsku bio je pretendent na Pašićevo nasleđe S. Pribićević, a kasnije je postao glavni hrvatski „ekspert” za Beograd, koji još nije otkrio „srpsku Liku i Krbavu, niti su što znali njegovi političari o Zagrebu”. Takvo „kriminalno neznanje nije sprečavao ni beogradski univerzitet, već je mirno posmatrao unošenje nereda u srpskoj istoriji, etnografiji, antropologiji i statistici”. „Za Pašića ništa na svetu nije izgledalo manitije nego Radićevo besedništvo i lakrdijaštvo, mlaćenje prazne slame po selima i po varošima, i gubljenje skupog vremena; a Radić je smatrao Pašića ćutalicom zato što ne zna da besedi, za starosrbijanskog državnika koji ne zna više da misli, i koji bi bio bolji veliki vezir u Stambolu nego šef vlade u Beogradu” (Dučić, 2002 : 111, 152). Politika Radića, Pribićevića i Mačeka, kako je video Dučić, išla je utrtom stazom, uspevši da kompromituje Jugoslaviju i „uništi” Beograd. On je verovao da su Hrvati uzrok diktature, korupcije i rasula beogradske omladine i krize porodice, da žele nezavisnu Hrvatsku, ma sa koje strane ona došla, da pomažu A. Hitleru u utvrđivanju „novog poretka” u srpskoj državi, da su odgovorni za „pokolje Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini” (isto, 156, 180), u nezavisnoj poglavnikovoj i Stepinčevoj državi, stvorenoj „tuđim poklonima”.

Desilo se „ono što je”, kako je zapisao Dučić, „predosećao već 1921. veliki srpski državnik (Pašić), držeći među dva prsta srebrnu vlas svoje brade patrijarha. On je nosio gvozdenu rukavicu u borbi s Hrvatima koji su bili onako badavdžije i odmetnici u našim najsvirepijim danima istorije”, sklapajući savez s Cincarima, jedino društvo u Beogradu, s kojim su dolazili u dodir, znajući da se uvek najgori režimi u Srbiji oslanjaju na njihove usluge (isto, 155). Inače Dučić je obožavao Pašića, za koga je stari kralj Petar navodno re-

kao da je bilo „sreća njegovog vremena” imati takvog šefa vlade koji je „dao narodu neophodno poverenje u vlast” i „pokazivao i dalekovidost mudraca, i opreznost velikog patriote”. Dučić ističe njegovo zapovedničko ćutanje, rezervisanost prema dužim diskusijama, dostojanstvo i sjaj velikog državnika, „skromno” materijalno stanje, šarenolikost njegove porodice u pogledu porekla i jezika, prirodu partijskog šefa, psihologa svojih savremenika, ustavnu vladavinu u oligarhiji, borbu protiv samovolje, mržnju prema knezu i kralju crnogorskom Nikoli, velikosrpsku politiku, vođstvo „svih revolucionarnih strujanja u srpstvu”, stvaranje mita o povlačenju kroz Albaniju, hladnoću i prisebnost kao netipične srpske osobine, snagu najsilnijeg čoveka u kraljevini srpskoj, („zato ga je ceo narod i svaki pojedinac najdublje mrzeo”), makijavelizam, smetnja za prodiranje Nemaca na istok. Radić je u Pašiću video glavnog krivca za ujedinjenje Jugoslavije i anektiranje Hrvatske Srbiji. „Ali kad se raširila vest da je Pašić umro, cela zemlja je”, kaže Dučić, „dobila utisak da će posle njega sve poći naopako. I nije se prevarila. Zatim je odista došao i haos” (Dučić, 1999a : 16, 17, 38-50). Srbi su idući dalje, kako je verovao Dučić, sve više padali u ruke političkih diletanata i spekulanata, najzad izgubili svoj put, dolazeći „do docnijih državnika, biranih na ulici, iz redova najnižeg društva, ljudi najniže kulture, sumnjive rase, ozloglašanih reputacija” (Dučić, 2002 : 119, 147).

Idealizujući Pašića kao državnika, mitologizujući njega i njegovu vladavinu, uz potpuno zanemarivanje njegove uloge u stvaranju Jugoslavije, žestoku kritiku političara koji su na direktan ili indirektan način „izašli” ispod Pašićevog šešira, Dučiću, očigledno, nije nimalo zasmetalo, kako je njegov prijatelj Slobodan Jovanović tvrdio, Pašićevo, *jermensko poreklo* (Crnjanski, 2009 : 27). Ipak, isticao je da nasuprot Hrvata, Srbi nisu imali srednji vek latinske kulture i latinskog jezika, pa ih to izvesno čini (prema strancima) duhovnim gubitnicima, kao i Ruse, bez dubokog umetničkog dela i verske inspiracije, ograničene moralne sfere, žrtvama „jednog stanja duha koje nije ni racionalizam ni paganstvo, nego bezverje i verska apatija, čak i jedno prećutno priznavanje viših zakona” (Dučić, 2008 : 95). Takvo duhovno stanje za Dučića jeste najveća čovekova drama u kojoj je lakše podneti gubitak vere u Boga, nego gubitak svih iluzija o sebi. S naknadnom pameti on govori o iluziji, kobnoj obmani, srpskog herojstva, hrvatskog patriotizma i slovenačke otpornosti, kao garanciji mira, govori o Jugoslaviji koja je sa svojim granicama i budžetom bila od prvog dana „jedan politički apsurdum” (Dučić, 2002 : 56). Neophodno mu je bilo 23. godine da shvati, optužujući isključivo Hrvate, kako se „prećutkivanjem jedne svirepe istorijske stvarnosti, gradila na pesku jedna država, kako se bez naročitih naučnih i moralnih uslova ne gradi ni jedna pivara, ni ciglana, ni seoska štedionica...” On je verovao da je svojim napisom naročito utvrdio „da je ideja za zajedničku državu između Srba i Hr-

vata, ili bila sasvim nemoguća, pored istorijskih uspomena koje su oni vekovima među sobom imali, ili bar za jedno celo stoljeće preuranjena, vrlo malo i nedovoljno ozbiljno pripremana, čak možda i improvizovana u zanosu postignutih pobjeda u Srbiji, a u očajavanju Hrvatske, nakon katastrofe. Svih njenih vekovnih ideala posle uništenja Habsburške monarhije”. Za Hrvate „jugoslavizam” je oličenje pravoslavlja, balkanizma i ćirilice, a za Srbe, antiteza srpstva, preveravanje i renegastvo, nasuprot Svetoslavlja, ideji zajednice nemanjičke Države, Nacije i Crkve, velikih tradicija u jednom istovetnom pojmu. „Da se napravi jugoslovenska država, trebalo je napraviti jugoslovenski napraviti i imati jugoslovenski jezik”. Jugoslavija nije uspjela napraviti ni jedno ni drugo, niti je uspjelo nivelisanje i amalgiranje verskih razlika i kulturnih mentaliteta neočekivanim državnim spajanjem. Staklo kroz koje su gledali Hrvati, bilo je po Dučiću ukaljano, i stvari su dobijale nečist izgled, čak i kad nisu tako izgledale. Amnestirajući Beograd, od odgovornosti, Dučić je i Slovence optuživao kao primer partikularizma, ostajući više smetnjom nego vezivanjem „više kao pošten ortak u zajedničkom poslu, nego kao treći brat u zajedničkoj porodici”. Posljednjih godina kako je zapazio Dučić, „jugoslavizam” je samo ideja ministarska i režimska, s mnogo nasilja i nezakonja, stvar zvaničnog patriotizma diktatorskih režima, nego stvar prosvetljenog građanstva, više politička mera i dužnost, nego nacionalno osećanje. Postao je i „jedan artikal za izvesne klike, i imao svoje tržište, berze, spekulante i berzijanace”. Vlast ga je branila i kad ga niko nije više napadao, niti se o njega grabio. Postavši doktrinom raznih režima, postao je tegoban i sumnjiv i samim Srbima. Oni su ovu utopiju platiti neizmernim sramotama i velikim nacionalnim gubicima. I kao što je Jugoslavija nastala bez svoje nacionalne ideologije, tako je za Dučića, „jugoslavizam ideologija bez svog ideologa; ideal koji je... ponikao iz intrige: utopija koja je potisla i onemogućila ideju; zakon koji je branjen bezakonjem. Jugoslavizam će u našoj istoriji biti sinonim diktatura, za koje je od prvog trenutka bio tesno vezan” (Dučić, 2002 : 43, 52, 53, 54).

Stoga je Dučić, pišući o „katastrofi naše nesrećne države” i „rasulu jednog društva, koje je moglo biti velikim ostvarenjima u svakom pogledu”, verujući „oduvek u čudesa srpske ideje, naroda koji je umirao „na turskom kocu i austrijskom konopcu”, u pismu Radoju Kneževiću, učesniku u 27. martovskom prevratu i tadašnjem ministru dvora, 17. aprila 1942. godine, kao „Srbin iz Bosne i Hercegovine”, uveren da se zagađena rana može preboleti, ako se dobro sagori, predložio rešenje za srpsko pitanje: okupljanje oko srpskog kralja i srpske vlade, u srpskoj kući u kojoj će opet biti veliki i silni, na liniji koju će Srbi povući „po dubini savesti i duljini mača” (Dučić, 2002 : 181-186).

Raspravljajući o jugoslovenskoj ideji, njenom životu i stvarnosti, Dučić se, kao i sama ideja u čijoj je realizaciji učestvovao, i nakon njene propasti je žestoko kritikovao, kretao između sociološke realnosti i nacionalnog mita. Moglo bi se reći njegovim jezikom, kako je on pisao o srpskim piscima, da iako je mrzeo „ćifte”, ipak je za njih pisao, pevao po kafanama i život mu je protekao u „dobrim ručkovima i u gromkim zdravicama”. i kao što je Stendal „izmislio kaput maslinove boje da zabašuri svoj ružni trbuh i kratke noge, Borbej je nosio crvene rukavice: Balzak plave čarape; Bodler je zeleno bojadisao kosu”, baš kao što je Dučić u crno „bojadisao” svoju, tako da nije sasvim sigurno koliko je i sam bio oslobođen maglovitih mistika i egzaltarnih utopista (Dučić, 2008 : 48, 49).

Poput Šatobrijana, Dučić je verovao u zagrobnu budućnost kao mladost sedih ljudi, i on je hteo da „ovu mladost bolje iskoristi od prve”. Nisu li „Blago cara Radovana” u neku ruku Dučićevi „Zagrobni zapisi”? „Ulaskom u diplomatiju”, kako svedoči Kosta Pavlović, poznajući Dučića sasvim izbliza, „on je prestao biti pravim Dučićem, prestao je da živi svojim sopstvenim životom, sebi je stavio obrazinu na lice, popeo se na pozornicu i počeo da glumi. Trideset jedna godina provedena u diplomatiji bile su za Dučića trideset jedna godina glume” (Pavlović, 2001 : 149, 161). Samo po sebi, to ne bi moralo da znači poseban izuzetak, s obzirom kako je analizirao društvenu dramaturgiju sociolog Erving Gofman, da svi ljudi na pozornici društvenog života igraju svoje uloge. Naravno ona nije bila lišena „kulta ličnosti”, koga su srpski nacionalisti posle 1990, koristili i proglašavali „izuzetnim nacionalnim ili nacionalističkim velikanom zato što je u toku drugog svetskog rata u srpskom iseljeništvu u SAD samo neke dve nepune godine visoko dizao barjak velikosrpskog nacionalizma (bolje reći da mu se vratio – M.Š.). Kao i njegov sabrat na hrvatskoj strani Ivan Meštrović, koji je jugoslavisao decenijama, dok je jugoslovenstvo bilo unosno, a setio se hrvatstva kad se približavao kraj jugoslovenskoj zajednici” (D. Tošić, pogovor, u: Pavlović, 2001 : 201).

Ali bez obzira na sve njegovo kontroverze u nacionalnoj politici, jugoslovenstvu, srpstvu, ovaj pesnik i diplomat koji je na poeziju gledao kao na najsloženiju tvorevinu ljudskog uma, stvar jedne više kulture i ideje o životu, najviši stepen metafizike i poslednji rezultat sposobnosti ljudskog izraza, umetnost najdubljih i najotmenijih duhova, pisca koji stvara i društva koje čita, mera čovekove duhovnosti, koliko i njegove duševnosti, zato što „kad filozofija dostigne do svog vrhunca, ona postaje poezijom lirikom” (Dučić, 2008 : 50-51), postao je i ostao značajna pojava u srpskoj nacionalnoj i kulturnoj tradiciji povezanosti ideologije i književnosti. Svakako se ne može reći da tu ulogu nije uspešno igrao, niti da je bio neuspešan režiser svojih dram-

skih zapleta. Kao učenom zanatliji, na teškom poslu rime i ritma, koji je u diplomatiju stigao, ipak, preko posništva, i kao što je i sam pisao, da heroja treba ostaviti samo smrti da mu uzme mač, tako je u Jovanu Dučiću, pesniku, smrt otela njegovo pero, čoveku koji je imao toliko boljih stvari da kaže. „Hoće li me raspojasanost koja vlada u svim vremenima izviniti zbog drskog skrnavljenja...” (Montenj, 1999 : 73).

Literatura:

1. Andrić, I., 2004., *Znakovi pored puta*, Beograd: Dereta.
2. Crnjanski, M., 2009., *Embahade*, Beograd: Službeni glasnik.
3. Dučić, J. 1999., *Grof Sava Vladislavić*, Beograd: Dereta.
4. Dučić, J. 1999a., 1999., *Staza pored puta*, Beograd: Dereta.
5. Dučić, J. 2002., *Verujem u Boga i u srpstvo*, Beograd: Beoknjiga.
6. Dučić, J. 2005., *Blago cara Radovana: jutra sa Leutara*, Novi Sad: Ljubitelji knjige.
7. Dučić, J. 2008., *Moji saputnici: književna oblička*, Beograd: Štampar Makarije.
8. Hazlit, V., 2009., *O uživanju i mržnji: izabrani eseji*, Beograd: Službeni glasnik.
9. Jovanović, S., 2006., *Poruke* (priredili Trkulja J. i Ž. Lazić), Beograd: Službeni glasnik.
10. Lazarević, B., 2007., *Dnevnik jednoga nikoga*, knj VIII, prvi deo (1942-1946) i drugi deo (1947), (priredio D. Puvačić), Beograd: Zavod za udžbenike.
11. Lepenis, V., 2009., *Kultura i politika: priče iz Nemačke*, Beograd: Geopolitika.
12. Montenj, M. de, 1999., *Ogledi*, Beograd: Rad.
13. Niče, F., 2001., *ECCE HOMO – (Evo čoveka): kako postaješ, šta si*, Beograd: Dereta.
14. Pavlović, K. St., 2001., *Jovan Dučić*, Beograd: Otkrovenje.
15. Popović, R., 2009., *Knez srpskih pesnika*, Beograd: Službeni glasnik.
16. Šopenhauer, A., 2007., *Eristička dijalektika ili umeće da se uvek bude u pravu objašnjeno u 38 trikova*, Novi Sad: Adresa.

BETWEEN SOCIOLOGICAL REALITY AND NATIONAL MYTH

Summary: In this labour will be analysed relationship of Jovan Ducic, a poet, diplomat, writer of diary, with a ideology of yugoslavianism, to her idea and reality. In respect to historical background of relationships Serbs and Croats by Ducic, common state was completely impossible, or as a best way early for the full century. Unseriously created, unexpected state nivelatig and amalgaming of the eonical differentiations religions and mentality was not imagined as a reality. Yugoslav feeling was not the thing of the illuminated cityzens, sed a thing of a regime, one corporation. It have his marketing, manypulations and a berzetings. The government defendet it unsincerely even in the situations that nobody was attack on it. Defendet without law, rests as s synonyma for dictature, what Serbs alone was payed in a national loosings and asymetrical shames. Resolving for the Serbs Ducic is seeing in the creation of the State of Serbs in the bordering linies by „deepest of consciousness and longing of a sword”.

Key words: Yugoslavianism, Serbs, Croats, regime, dictature, outopia, berze, shamness